

УДК 159.928.22+37.018

Ірина Крупенко

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ БАТЬКІВ НА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Проблема реалізації обдарованості кожної особистості, оптимального розвитку людських здібностей, виявлення і підтримки талановитих дітей впевнено займає особливе місце серед пріоритетних завдань сучасної педагогічної науки. Перед сучасними виховними закладами та сім'єю постало завдання максимального розкриття та розвитку індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованостей і талантів. Тому з'явилася нагальна потреба суспільства в творчих, діяльних та обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах.

Коли мова йде про обдарованість чи талант, ми маємо справу зі щасливим відхиленням від норми, від середніх показників. Завдяки певним особливостям поведінки, вмінню абстрагувати, ставити цікаві запитання, робити висновки обдаровані діти привертають до себе увагу науковців, учителів, психологів, друзів, батьків. Оскільки проблема виявлення та «вирощування» талантів має величезне значення, то важливим є й те, як почувуються ці таланти, чи будуть вони психологічно здоровими, поки ростуть і коли виростуть. І взагалі, якими людьми вони стануть.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага, зокрема таким аспектам як визначення підходів до розуміння психологічних основ та структури обдарованості (О. Матюшкін, В. Маляко, А. Петровський, К. Платонов, Т. Суценко та інші); виділення сфер та видів обдарованості (С. Гончаренко, М. Гнатко, Л. Круглова, В. Слущкий, В. Степанов та інші); питанням виявлення і розвитку обдарованості дітей (Ю. Бабанський, В. Кірієнко, В. Крутецький, О. Кульчицька та інші). Однак особливе місце у сучасній педагогічній науці посідають питання виявлення психолого-педагогічних особливостей впливу батьків на розвиток обдарованої дитини.

Метою статті є аналіз проблеми виховання обдарованої дитини в сім'ї та виявлення особливостей впливу батьків на її розвиток.

У результаті досліджень науковці визначили такі характерні особливості обдарованих дітей: «мають хорошу пам'ять, добре розвинуте абстрактне мислення; як правило, дуже активні й завжди чимось зайняті; ставлять високі вимоги до себе, болісно сприймають суспільну несправедливість, у них гостро розвинуте почуття справедливості; наполегливі в досягненні результату у сфері, яка їх цікавить; для них характерний творчий пошук; хочуть учитися й досягають у навчанні

успіхів, що дає їм задоволення; завдяки численним умінням (класифікувати, характеризувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, планувати й прогнозувати, робити висновки) здатні краще за інших займатися самостійною діяльністю; вміють фантазувати, критично оцінювати навколишню дійсність, прагнуть проникнути в суть речей і явищ; ставлять багато запитань і зацікавлені у відповідях на них; виявляють інтерес до читання, мають великий словниковий запас; із задоволенням виконують складні й тривалі завдання; порівняно зі своїми однолітками краще вміють розкривати взаємозв'язки між явищами і суттю, індуктивно і дедуктивно мислити, здійснювати логічні операції; їм притаманне почуття гумору, вони мають добре здоров'я, життєрадісні, хоча серед них трапляються й діти зі слабким здоров'ям; у них перебільшене почуття страху, емоційна залежність, емоційна незбалансованість порівняно з їхніми однолітками» [4, с. 116].

Зокрема Н. Лейтес розрізняє шість сфер обдарованості дітей: «інтелектуальна сфера, сфера академічних досягнень, творчість (креативність), спілкування, сфера художньої діяльності, рухова сфера» [3, с. 36]. Важливою проблемою для педагогічних працівників, та й батьків, є виявлення, розпізнавання великих потенціальних можливостей розвитку дитини в майбутньому. Розвиток творчих здібностей необхідно починати з ранніх років, використовуючи наявну схильність дитини до праці. Саме ця схильність, з точки зору Н. Лейтеса, є секретом дитячої обдарованості. Чим раніше починається розвиток здібностей і талантів, тим більше шансів на їх розкриття. Спостереження свідчать: у ранньому віці діти часто приховують свої здібності, якщо дорослі не оцінюють їх належним чином. У дитинстві людина більше здібна до творчості, ніж у зрілому віці. На дитину не впливають різні стереотипи. Вона вільна у своїх творчих проявах, творить тому, що їй подобається сам процес творчості. У вільній (наприклад ігровій) атмосфері, досягаючи досить високого рівня оперування абстрактними символами, музичними звуками, математичними знаками, словами тощо, дитина насолоджується діяльністю, яка приносить їй радість відкриття. Інакше кажучи, для дітей, на відміну від дорослих, творчість є самометою. Дитяча творчість у більшості випадків має неусвідомлений характер, вона найчастіше виникає спонтанно.

Одна з головних психологічних проблем обдарованих дітей полягає в тому, що в них бачать дітей лінивих, упертих, інколи аномальних, «не відсвіту цього». Ранній та незвичайний розвиток дитини не помічають батьки з низьким рівнем освіти або невисоким загальним культурним розвитком. У сім'ях, де дитина є єдиною або навпаки, всі діти мають особливі здібності, теж нерідко «упускають» обдаровану дитину, тому що її нема з ким порівнювати.

Інший варіант – батьки опираються визнанню своєї дитини обдарованою. Але коли батьки «заплющують очі» на особливі здібності

дітей, вони однак продовжують впливати на взаємини дитини з тими, хто поруч. Тоді дитині самотійно доводиться розбиратися у складних ситуаціях. Почуття провини, неприйняття себе, бажання «бути як усі» можуть утруднювати чи навіть нівечити розвиток особистості [6, с. 46].

Батьки можуть відчувати провину через те, що, як їм здається, вони не до кінця чи не так, як потрібно, виконують свої обов'язки стосовно обдарованої дитини. Найчастіше це пов'язано з соціально-економічним статусом сім'ї – розвиток дітей, їх навчання коштує грошей і чималих. У такій ситуації й діти можуть відчувати провину через те, що батьки змушені надмірно напружуватися. Можливо, це одна з причин приховування дітьми своїх здібностей. Трапляється, що батьки бачать обдарованість там, де її немає. Особливо, коли вони самі талановиті в якійсь сфері. Вони очікують від дитини обдарованості й бачать бажане. Прес батьківських очікувань – надмірний тягар для дитини. Відома фраза про те, що обдарована дитина обдарована в усьому, – неточна. І стосовно дітей, мабуть, неправильна. Непропорціональність у розвитку – істотна проблема для обдарованих дітей. Явні чи видатні здібності можуть виявлятися в якійсь одній сфері (наприклад, у математиці), водночас розвиток іншої сфери (наприклад мовлення) може бути нижчим від норми.

Обдарованість може виявлятися в позашкільній діяльності, а в школі така дитина буває «середнячком», а то й нижче «середнячка». Обдаровані діти виявляють надмірну наполегливість у бажанні отримати результат. Висока захопленість справою, яка вдається, швидко може призвести до завищених особистісних стандартів і внутрішньої невдоволеності: бути у всьому досконалим неможливо. Оцінюючи свою роботу дорослими мірками, дитина опиняється в ситуації фрустрації, відчуває тривогу та недитячі переживання. Хоча, з іншого боку, це може бути варіантом «мук творчості». Всі ці переживання можуть посилитися, якщо очікування дорослих, особливо батьків, надто великі. Можливо, дитина сприйматиме себе як невдачу, тобто є вірогідність формування заниженої самооцінки, тоді як завищено рівні домагань і об'єктивно хороших результатів діяльності. Оцінне ставлення до дитини не корисне всім дітям, але для обдарованих дітей таке ставлення особливо небезпечне.

Ряд проблем виникає через те, що батьківська опіка часто виявляється в надмірному заохоченні дитини до якоїсь однієї сфери, наносячи шкоду іншим. Тоді дитина швидко починає розуміти, що в ній особливо цінують батьки. І може розвиватися однобоко, засвоївши, що перемогти, стати кращим, першим – це єдиний спосіб заслужити максимум батьківської уваги

Обдаровані діти насамперед дуже чутливі і тому їх потрібно оберігати від надмірних стресових ситуацій, але робити це обережно, щоб не притупити сприйняття навколишньої дійсності, не позбавити радощів самотійного пізнання. А для цього їх треба залучати до участі в

громадських організаціях, до годування птахів взимку, формувати в них терпимість до інших дітей. Високообдарована дитина повинна навчатися сприймати інших дітей терпляче, з розумінням.

Допитливість обдарованих дітей дуже різнобічна, що породжує прагнення розпочинати кілька справ одночасно, братися за надмірно важкі завдання. А тому батькам варто звертати увагу на формування в дитини пріоритетів і вміння ставити перед нею мету.

Обдаровані діти – не дарунок для батьків. З ними виникає дуже багато клопоту. Одна з найбільш неприємних рис цих дітей – прагнення перебити співрозмовника. Часто вони знають, про що говоритиме співрозмовник і намагаються завершити розповідь. Останні дослідження в галузі психології, біохімії та електричних процесів мозку доводять, що телепатія – передача думок на відстані – має місце між сильними індукторами і реципієнтами, якщо вони настроєні на одну хвилю. За цією теорією дитина може сприйняти думку і адуктора ще до того, як її буде висловлено. Тому батьки повинні вчити дитину вміти слухати інших і стимулювати її до цього. Обдаровані діти першими піднімають руки, але вчитель часто просить цю дитину опустити руку, а однокласники не схвалюють таку поведінку, називаючи її «вискочкою». У цій ситуації взаємодія батьків і вчителів повинна бути спрямована на підтримку інтересу до навчання.

Для того, щоб створити умови для розвитку творчо обдарованої дитини, у неї треба формувати «творчий конформізм», тобто дитина дає зрозуміти оточуючим, що в основному підтримує все те, що ціниться в тому чи іншому колективі, заробляючи таким чином «кредити» для особистісної свободи і свободи творчості. Джон Гауен дає поради батькам, які турбуються про розумовий розвиток і щастя своїх дітей, а саме:

«1. Підтримуйте здатності дитини до творчості і виявляйте співчуття до ранніх невдач. Уникайте негативних оцінок творчих спроб дитини.

2. Будьте терпимі до дивних ідей, поважайте допитливість, та ідеї дитини. Відповідайте на всі запитання дитини.

3. Залишайте її наодинці та дозволяйте їй, якщо вона бажає, займатися своїми справами. Надлишок «шефства» може загальмувати творчість.

4. Допомагайте дитині вчитися створювати її систему цінностей, щоб вона могла поважати себе і свої ідеї нарівні з іншими ідеями.

5. Підтримуйте нові творчі начала дитини, не критикуйте перші досліди, адже дитина творить не тільки для себе, а й для тих, кого любить» [1, с. 71]. Ці поради можуть бути і своєрідним тестом для батьків і імперативами у вихованні обдарованих дітей.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що здібності розвиваються в процесі певної діяльності, їх формування більшою мірою залежить від батьків, розуміння ними суті відповідних здібностей, бажання побачити їх

прояви і надати необхідну допомогу своїй дитині.

Батьки повинні сприяти пробудженню інтересу в дитини до пізнання, розвитку вмінь та навичок самостійно працювати, творчо ставитися до виконання завдань. Це вимагає на сьогодні від батьків вміння працювати в творчому режимі, в нестандартних напрямках.

Саме тому проблема формування творчої особистості дитини в сім'ї об'єднує комплекс пропозицій, які відбивають різні її аспекти: дослідження творчої особистості як цілісної інтегрованої системи; розвиток творчих можливостей дитини у сім'ї; підготовку батьків до розвитку творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитренко А. К. Психологія сімейного виховання / Дмитренко А. К., Мармазинська П. Е., Шевцова Л. Г. // Психологія сімейного виховання. – Чернівці, 1994. – Ч. 1. – С. 63–65.
2. Кульчицька О. І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / Кульчицька О. // Обдарована дитина. – 2004. – № 8. – С. 2–9; 2007. – № 1. – С. 25–31.
3. Лейтес Н. С. Здібності та обдарованість в дитячі роки / Лейтес Н. С. – Москва : Знание, 1984. – 80 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия Педагогика и психология 4).
4. Матюшин А. М. Загадки одаренности / Матюшин А. М. – Москва : Школа пресс, 1993. – 127 с.
5. Моляко В. О. Психологія дитячої обдарованості / Моляко В. О., Кульчицька О. І., Литвинова Н. І. // Психологія дитячої обдарованості : метод. рекомендації. – Київ : Знання, 1995. – 25 с.
6. Марінушкіна О. Е. Родина та обдарована дитина / О. Е. Марінушкіна, Г. В. Шубіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 191 с.: іл. – (Серія «Для турботливих батьків»).